

ZABORAVLJENI KANCONIJER ZABORAVLJENOG
PJESNIKA
(LJUBAVNA POEZIJA MATIJE BANA)

Seid Serdarević

I.

Matija Ban (1818.–1903.) jedan je u nizu zaboravljenih, a u povijestima književnosti i antologijama potpuno zanemarenih, hrvatskih pisaca. Ako se danas o njemu govori, onda je to isključivo s pozicija njegove političke djelatnosti kao diplomatskog službenika na dvoru srpskih knezova i kraljeva. Zahvaljujući prije svega njegovom govoru o sebi kao srpskom piscu, te činjenici da je veći dio života proveo u Beogradu, olako ga se smješta u srpsku književnost¹. Jednako kao što u korpus srpske književne povijesti, bez većih znanstvenih argumenata ulazi i čitav niz drugih hrvatskih pisaca², čija je, često izvanknjiževna djelatnost, argument u prilog tvrdnji da su oni sastavnim dionicima srpske a ne hrvatske književne povijesti.

Matija Ban bio je čovjek od pera, njegovo pisano djelo, koje nikada nije tiskano u cjelini³, obuhvaća gotovo sve aspekte ljudskog življenja. Bavio se poviješću — napisao je povijest rodnoga Dubrovnika, ratnom strategijom — pisac je jedne od prvih strategijskih knjiga u južnih Slavena *Osnovi ratni* (1848.), politikom — brojne brošure o položaju i pravima Slavena u Turskoj carevini i rješavanju tzv. istočnog pitanja, bile su mu prevedene na Zapadu (francuski, talijanski, njemački), pod znakom dukata (#), pisao je brojne polemične tekstove o politici Srbije. Bavio se jezičnim pitanjem⁴ zalažući se pri tom, očito pod jakim

Vukovim utjecajem, za jedinstveni jezik svih južnih Slavena. Uz sve to priređivao je za tisak djela starih dubrovačkih pisaca⁵. Jedinstvo južnoslavenskih naroda — plemena⁶, kako ih on naziva, te sveslavenska sloga jedan su od glavnih pokretača njegove goleme radne energije. Za ostvarivanje te ideje bio je spreman na mnogobrojne kompromise, koji su išli nauštrb njegovu književnu radu.

II.

U književnosti također je sveobuhvatan, pisao je drame, prozu, epiku i liriku. Prvim se lirskim i dramskim sastavcima na talijanskom javlja kao mladić, sedamnaestogodišnjak. Njegove *talijanke* – rugalice izazvale su pravu buru u tadanjem Dubrovniku, međutim njih je za boravka u Istanbulu (1839.–1844.) spalio kao svoj porod od tmine, od talijanske lirike sačuvana je tek jedna balada. Ubrzo nakon toga počinje na hrvatskom slagati prve ljubavne stihove. Kao dramatik, možda je i najpoznatiji, u svoje je vrijeme smatran za uzor dramatičara na slavenskom jugu. Njegove drame koje je u pedesetim godinama nagrađivao prosudbeni odbor Hrvatskoga narodnog kazališta, a izvođene su na pozornicama u Zagrebu i Beogradu, te prevođene na češki, poljski, ruski, njemački, talijanski i francuski danas su doživjele sudbinu ostalih njegovih djela. Svakako, najpoznatija i najuspjelija je tragedija *Mejrima ili Bošnjaci*, za koju je 1852. nagrađen, a nakon te uspjele i od kritike⁷, uglavnom, prihvaćene drame, Ban ispisuje još trinaest⁸, slabije uspjelih drama u desetercima koje ni u prošlom stoljeću nisu doživjele velikoga uspjeha na sceni.

Prozom se bavi Ban isključivo u pedagoške svrhe. Njegove *Iskrice* su crtice uglavnom iz povijesti slavenskoga svijeta koje su trebale biti primjerom mladeži. Neke je od njih kasnije upotrijebio kao predložak za drame (*Kaboga*, *Zrinjski primjerice*). Možemo reći da njegova proza, osim književno povijesnog, nema gotovo nikakvoga drugoga značenja.

Epski opus čine spjevovi *Prometej* i *Lazar Novski vojvoda*. Oba spjeva pisana su desetercem (4 + 6) a svaki ima četristotinjak stihova. *Prometej* je parafraza klasičnog mita, govori o sveslavenstvu, a inspiriran je Pariškom komunom, dok je u *Lazaru* riječ o boju kršćana i muslimana pod Herceg Novim. Iako vješto složeni s oslonom na narodnu epsku tradiciju, ovi spjevovi nemaju

znatnijih umjetničkih vrijednosti i treba ih promatrati samo kao još jednu u nizu pjesnikovih književnih djelatnosti radi ostarivanja sveslavenske sloge.

U opusu Matije Bana pjesništvo ima veliku ulogu, s pjesmama, istina talijanskim, započinje a njima i završava. Zadnje njegovo napisano djelo jest pjesma *Uzori moga života* koju slaže o sedamdesetogodišnjici rođenja, te je na taj način svjesno uokvirio svoj književni portrait.

Prve pjesme objavljuje u *Podunavki* 1844., a zatim u *Zori dalmatinskoj*, *Dubrovniku*, *Nevenu*, *Leptiru*, te kasnije u *Slovincu*. Prva knjiga pjesama pod nazivom *Različite pjesme* izlazi mu kao i sve druge knjige lirike u Beogradu 1853. godine. Pisana je hrvatskim jezikom, kao i cjelokupan Banov književni opus, a tiskana ćirilicom. Pod istim naslovom izlaze mu još knjige pjesama 1861. i 1892. godine. Knjige pjesama nisu jednake svojim sadržajem, a najpotpunija svakako je posljednja u kojoj je pjesnik sabrao gotovo sve svoje lirske i epske stihove.

Njegov lirski opus čine pjesme ljubavne, rodoljubne, te nadgrobnice, pohvalnice i rugalice. Mnogobrojne bi stihove što je pjesnik, u nečiju slavu, porugu ili pak sjećanje, ispjevao trebalo prepustiti zaboravu, a slično je i s većinom rodoljubnih stihova. Ipak među njima moguće je pronaći i pokoju nadahnutiju i uspjeliju pjesmu kao što je *Zagrebački 29. juna 1846.* ili *Hrvatima*. Taj je dio njegova lirskoga opusa metrički vrlo šarolik. Ban upotrebljava gotovo sve silabičke metre šesterce, osmerce, deseterce, dvanaesterce i nešto manje sedmerce, uvijek lako gradeći stihove. Ta lakoća, međutim, ne prikriva lošu i izlizanu metaforiku, epitete iz narodnog pjesništva, brojna i nepotrebna ponavljanja, nezgrapnan jezik, nedostatak sluha za ritam retka. Da nije pisao ljubavne stihove, teško bismo Bana mogli nazvati pjesnikom.

III.

U ljubavnoj se lirici Ban više približava pjesniku, nije samo prigodničar, koji istina vješto slaže pjesničke retke. Pjesme ljuvene, prve su koje mladić pjeva. Pišući stih do stiha, strofu do strofe, složio je taj Dubrovčanin lijep kanconijer, koji je naslovio *Djeva*⁹ te ga postupno objavljivao, što u časopisima, što u zbirkama, da bi mu konačan oblik podario u posljednjoj knjizi pjesama.

Već i sama pomisao o postojanju ljuvene pjesmarice, koja je nastajala, većim svojim dijelom do 1840. godine, a kojoj se pjesnik vraćao čitavog života, pobuđuje našu pozornost. U Dubrovniku, gotovo istodobno s Vrazovim *Dulabijama* nastaje kanconijer. Mladi pjesnik je tad već zasigurno čuo za Vraza, ali poticaj njegovoj zbirčici dolazi, čini se, prije iz dubrovačke tradicije i talijanske lirike, nego iz Zagreba.

Djeva u završnoj verziji broji sedamdeset i dvije pjesme. Ljubavne stihove nalazimo prije toga razasute u – Dubrovniku za 1850. godinu, zatim u I. i II. godištu – Nevena, pa djelomice u prvoj i drugoj zbirci poezije (1853. i 1861.), nekoliko sastavaka u – Leptiru, te na kraju gotovo sve sabrane u *Različitim pjesmama* iz 1892. godine.

Djevu možemo razdijeliti na dva dijela, prvi kada je ljubav u zamahu, kada traje sreća pjesnikova i drugi, kada on odlazi iz Dubrovnika put istoka. Prvi dio broji pedeset pjesama a drugi dvadeset. Posljednje dvije pjesme (*Prvoj predstavi Miljenka i Dobrile* i *Zanosi prvi, drugi, treći*) koje je pjesnik uvrstio u kanconijer u njega ne pripadaju, jer u njima pjesnik o svojoj negdanjoj ljubavi ne govori direktno nego drugim povodom, osjećajući romantični žar i plam koji mu još uvijek tinja u srcu.

Djeva započinje kao klasičan kanconijer. Po ugledu na Petrarca, pjesnik svoju djevu, u koju se zaljubljuje, kojoj poklanja srce, vidi prvi put o Novoj 1838. godini u crkvi. Naslov pjesme u kojoj opisuje prvi susret je dvojak – prvobitan je naslov *Prvi uzdah*, a pod njim je pjesma objavljena u – Dubrovniku 1850. godine, 1892. godine autor mijenja naslov u *Prvo viđenje* i znatno je prerađuje.

Već u prvoj pjesmi kanconijera moguće je zamijetiti tipično petrarkističke motive, pjesnikova ljubav je kupido – vila – anđeo koji ga ranjava u srce, njena je kosa zlatna, a njezina je ljepota usporediva jedino s prirodom, ona je božansko biće. Slijede pjesme u kojima se probuđena vječna ljubav razvija. Pjesnik je spreman dati život za poljubac koji bi ukrao dragoj (*Veličina moje ljubavi*¹⁰; Ah sve mislim za sam jedan / Usta njenih poljubac / Sav moj život ja bi dao). Uspoređuje svoju djevu s ružom gdje cvijet pred ljepotom djevičanskom uvene (*Dvie zatočenice*¹¹). Želi se mijenjati s vjetrom kako bi mogao svojoj miloj prići (*Větriću*¹²). Ljubav zatim postaje obostrana, djeva odgovara pjesniku. Sad u ljepoti prirode pjesnik sniva djevu koju uspoređuje sa zvijezdama na nebu, ostavlja

poruku potoku da zadrži odraz drage koja je njegova vila, muza, izvor sveg nadahnuća.

Međutim, između zaljubljenika i ljubljene nalaze se prepreke u njihovom staleškom statusu i roditeljima ljubljene. Za mlade ljubavnike razumijevanja ima jedino družbenica njegove djeve Anka koja im pomaže, međutim ona umire (*Anka boluje; Anka umrla*¹³). Ubrzo zatim prolazi idila ljubavi, pjesnik posvuda traži ljubljenu ali je ne nalazi. Sumnja da ga je prezrela zbog staleške razlike, da ga je odbacila. U pjesme se uvlači prizvuk boli za neuzvraćenom ljubavi, pred pjesnikom je samo mrak, smrt. Konačno, neizvjesnosti više nema, ona mu vraća pjesme, a za njega više nema života kao što je vidljivo u sljedećoj pjesmi.

SAMO JE U LJUBAVI PUNOST ŽIVOTA¹⁴

Lutao sam dugo
    Po žalosnom mraku
    snivanog lica
    Ne videći zraku
Zraka ta na svèrhu
    Zasja mi iz nenada;
    Al bi munja koja
    Smèrt mom duhu zadá.
Joh! šta ne bi s duhom
    I telo ubijeno,
    Ter barem da tako
    Sve je dovršeno!
Jer ko već neljubi,
    Ko se već nenada,
    Komu mrazno svaki
    Dan ustaje i pada.
Što će tomu prazno
    Same puti biće?
    U ljubavi č svètlost,
    Radost, punost, žiće:

Ter kada se ona
U sèrcu dovèrši,
S njom trebalo bi
Da se i sèrce skèrši.

Skršen od boli Matija Ban odlazi iz Dubrovnika u drugoj polovici 1839. godine (*Odlazak iz Dubrovnika*), njegovo mlado srce nije moglo podnijeti bol neuzvrćene ljubavi. Pjesnikovim odlaskom završava prvi dio *Djeve* koji ima sve odlike galantne lirike – Banova *donna* je angelizirana, njena je kosa zlatna, usne rumene, njene su vlasi saplele mrežu ljubavnu oko pjesnikova srca, on je sužanj prve ljubavi do kraja života – te započinje drugi dio u kojem svoj zavjet iz pjesme *Odlazak* da neće proklinjati ljude i domovinu Ban nije ostvario. Zasljepila ga je mržnja prema djevi koju je volio, odustao je od lijepih manira, od forme galantne lirike, na glas o njenoj udaji on slaže pjesmu *Ona se udala* punu čemera, koju je objavio tek 1892. godine (Nespokojnost svaka / dan ti pomutila /... Od udadbe mrske / Roda neimala,.../ N'edna ti se nada / ni želja ne zbila; /)¹⁵, a u sličnom tonu napisano je i ostalih 19 pjesama drugog dijela *Djeve*.

Dva dijela kanconijera nisu asimetrična samo brojem pjesama, nego i njihovom intonacijom, lirskom i poetičkom kvalitetom, naravno na uštrb drugoga dijela koji i ne nastaje u jednom dahu kao prvi, nego polagano, s vremena na vrijeme tijekom dvanaest godina. Pjesnikova muza, o kojoj govori u pjesmi *Moje gusle*¹⁶, nakon što mu je okrenula leđa u stvarnomu životu napustila ga je i u pjesnikovanju.

Bugareći ljuvene stihove Ban se ugledao u slavne prethodnike, u njegovoj lirici osjećamo prizvuke dubrovačke tradicije. Od mladosti je bio okretan i vješt u tvorbi metra što može zahvaliti svom obrazovanju kod najboljih dubrovačkih svjetovnih i crkvenih učitelja. U *Djevi* se koristio ponajviše šestercima koje slaže u strofe od po četiri, i rjeđe šest stihova. Koristi i osmerce, koje zna kombinirati sa šestercima, a desetercem se koristi rijetko – ponajviše u pjesmama drugog dijela koje je prvi puta tiskao 1892. godine. U metričkoj se tvorbi drži školskih primjera, ne eksperimentirajući s metrom i rimom.

Ban se cijeloga života uvijek iznova vraćao svojim već objavljenim pjesmama *popoljšavajući* i *dorađujući* ih prije svakoga novog objavljivanja. Tu

njegovu sklonost možda ponajbolje pokazuje prva pjesma kanconijera *Prvi uzdah*
/ *Prvo viđenje*

PRVI UZDAH¹⁷

Vidio sam jednu
Nad zvězdom uglednu;
    Jednoč ju vidio
    Okom mojim, ali
    Navěk upamtio.
Po licu joj živa
Rumen se proliva
    Lěpše nego o zori
    Kad nježahnim plamom
    Bělo obzorje gori.
Žice od zlata njeni
Prami su svileni,
    A oko je živa
    Iskra iz sunca koja
    U razbludi pliva.
Jak dugu šarenu
Po nebu povjenu,
    Milo je viditi
    Haljinu okol' tankog
    Tela joj se viti.
Čověk nju motreći
Mora uzhitjen reći:
    Ova iz rajskih četa'
    Duh je kol, što šeće
    Po tminama světa.
Oj! od kud god bila,
Rajska il světska vila,
    Meni si od Boga
    Poslana da budeš
    Rajnik srdca moga.

PRVO VIĐENJE¹⁸

Vidjeh d'jevu bajnu
Nad svim d'jevam' sjajnu,
I mahom usplamtih;
Vidjeh samo jednom,
A nav'jek upamtih.

Rumen joj se živa
Po licu proliva
K'o bijeloj zori
Kad plamenom nježnim
Na istoku gori.

Usnice joj glatke
Osm'jehom su slatke;
Kad se otvaraju
dva biserna niza
Iza ruža s'jaju.

Vlasi se od zlata
Viju do po vrata
A zena je živa
Iskra sunca, koja
Plavim nebom pliva.

Tanka j' i visoka
Divna plavo-oka;
Prsi u bjelini
Nadmašaju ljiljan
I sn'jeg na planini.

U zavoju takom
Kakav će duh biti?
Kao čisto sunce
On će svijetliti.

Da li te, o mila
Žena porodila?
Il' si duh s oblaka
sišao da zas'jaš
Usred moga mraka?

Otkud god ti bila,
Zemlja, rajska vila,
Klanjam ti se kao
Anđelku života
Kog mi je Bog dao.

Nažalost, Ban nije preradio samo citiranu pjesmu. On je svaku već objavljenu pjesmu, u posljednjoj zbirci, doradio smatrajući da stih svoj glača, da izraz dotjeruje. No učinak njegova *face liftinga*, kao što je vidljivo i iz primjera, upravo je suprotan, svaku pjesmu koju je dotaknuo, a neke je mijenjao i do tri puta, samo je pogoršao. Stihovi su tim »poboljšavanjem« postajali sve nezgrapniji, neprohodniji, jednom riječju, lošiji. Vrli je pjesnik produljio pjesme a one su izgubile na svojoj izvornosti, snazi osjećaja, promijenjen je i ornatus, izvorne su metafore zamijenjene onima kakve susrećemo u narodnoj poeziji. Pjesnik je u duhu narodnome želio izljepšati svoje pjesme ali u tome nije uspio.

Na kraju možemo konstatirati da je Matija Ban, bez obzira na svoje političke poglede, izjave i zablude, hrvatski pisac. U korpus hrvatske književne baštine ponajviše ga smješta jezik, koji je bez prijedora hrvatski u svim njegovim spisima i djelima. Prvi dio njegova kanconijer Djeva, poneka rodoljubna pjesma, dio dramskog opusa, prije svega *Mejrima* ili *Bošnjaci*, te pregalački rad u pisanju dubrovačke povjesnice, objavljivanju starih pjesnika i općenito uređivanje i pokretanje almanaha – Dubrovnik 1849. – 1851., pokazuju da je njegovo ime pomalo nezasluženo izbrisano iz povijesti hrvatske književnosti.

BILJEŠKE

¹ To čini Milorad Živančević u 4. knjizi *Povijesti hrvatske književnosti*, Zagreb, 1975., Ivo ga Frangeš u svojoj *Povijesti*, Zagreb, 1987., uopće ne spominje, a jednako tako postupa i Šicel u *Hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1982., iznimku čine Slavko Ježić u *Hrvatskoj književnosti* i Aleksandar Flaker u svom članku »Marta posadnica u hrvatskoj književnosti«, *Kolo*, IV, 1966, br. 8–10, str. 215–225., koji Bana nazivaju Dubrovčanom, smještajući ga dakle u hrvatsku književnost. U najnovijoj *Povijesti*

hrvatske književnosti Dubravko Jelčić govori o Matiji Banu i Medi Puciću u kontekstu okretanja nekih hrvatskih književnika prema Beogradu pedesetih godina prošlog stoljeća. Iako točno ocjenjuje Banov politički i književni angažman, Jelčić krivo navodi da se Ban školovao u Italiji. U Italiji se od spomenute dvojice školovao Pucić koji je bio i suradnik Danice u kojoj Ban nikada nije surađivao čak niti priložima u šezdesetim godinama kada je Danica otvoreno zagovarala panslavensku ideju čiji je Ban bio gorljivi promicatelj.

² Spomenimo, na ovom mjestu, samo neke od hrvatskih književnih konvertita, Banov intimni prijatelj, te literarni saputnik Medo Orast Pucić, zatim I. Čipiko, S. Miličić, G. Tartaglia, Ivo Andrić i mnogi drugi.

³ Originalni rukopisi Banovih objavljenih i neobjavljenih djela nalaze se u arhivu Istorijskog instituta SANU, a popis je objavio R. Petković: »Zaostavština Matije Bana«, *Arhivski almanah*, I, str. 191–203. (Podaci iz Leksikona pisaca Jugoslavije.)

⁴ Studiju »Osnove sveslavianskog jezika« u dva je dijela objavio u almanahu *Dubrovnik* za godinu 1849. str. 229–307 (s tim da su stranice krivo paginirane jer nakon 229. strane slijedi str. 264.), te 1850., str. 131–173.

⁵ U *Dubrovniku*, te u *Vospitatelu ženskom* — neka vrst časopisne enciklopedije, namijenjena prije svega poduci ženske publike, kojoj je Ban bio urednikom i idejnim začetnikom, izlazila je u Beogradu 1847. na slaveno–srpskom. Opširnije o *Vospitatelu ženskom* vidi u Kamila Lucerna: »U spomen Matije Bana Dubrovčanina«, *Ljetopis JAZU*, XXI, 1906., str. 135–137. taj je članak ujedno i jedina ozbiljnija studija koja se поблиže bavi Banom.

⁶ Ban je prošao put od oduševljenog ilirca u *Dubrovniku*, preko promicatelja panslavizma (tu je ideju prihvatio za boravka u Istanbulu u krugu poljskih emigranata), do pisca i političara »srbokatoličke« orijentacije.

⁷ Ovdje vrijedi spomenuti kritiku Adolfa Vebera Tkalčevića: »Sud o pozorišnom djelu Mejrimi spisanom po Matiji Banu«, *Neven*, I, 1852, br. 42–46, koja je kasnije prerasla u polemiku između Vebera i Bana, a završila njihovim prijateljevanjem. Poslije je Veber kao izaslanik Matice hrvatske i Jugoslavenske akademije, koje je Ban bio dopisnim članom, prebivao u Beogradu na 50. obljetnici Banova književnoga djelovanja, o čemu pišu u *Viencu*, XVII, 1885, br. 44, 45, str. 700–2 i 713–15.

⁸ »Miljenko i Dobrila, Smrt kneza Dobroslava« – prvotno tiskana pod naslovom »Uroš i mati mu Jelena« u almanahu – *Dubrovnik* za 1868. godinu, trilogija o propasti srpske države (Smrt Uroša V., Knez Vukašin, Car Lazar ili propast na Kosovu), dulogija o obnovi – Srpske cvijeti (Takovski ustanak i Uskrs srpske države), Marta Posadnica ili pad velikog Novgoroda, Kobna tajna, Vanda, Marojica Kaboga, Jan Hus i Knez Nikola Zrinjski.

⁹ *Djeva* je naslov kanconijera u prvom i drugom izdanju *Različitih pjesama*, a 1892. godine Ban mijenja naslov u *Dijeva*.

¹⁰ *Dubrovnik*, II, 1850., str. 193–194. Pjesma je u *Različitim pjesmama* 1892. preimenovana u *Život za poljubac*.

- ¹¹ *Dubrovnik*, II, 1850., str. 194–195.
- ¹² *Dubrovnik*, II, 1850., str. 192–193.
- ¹³ *Različite pjesme*, 1891., str. 30–32
- ¹⁴ *Neven*, II, 1853. br. 25, str. 398.
- ¹⁵ »Ona se udala«, *Pjesme različite*, 1892., str. 53–54.
- ¹⁶ *Neven*, I, 1852., br. 8, str. 113.
- ¹⁷ *Dubrovnik*, II, 1850., str. 191, 192.
- ¹⁸ *Različite pjesme*, Beograd, 1892.